

Izlaganje na svečanosti obilježavanja 20. obljetnice uvođenja kune
kao novčane jedinice Republike Hrvatske

(Zagreb, 29. svibnja 2014.)

Poštovani uzvanici, Predsjedniče Republike Hrvatske, vaše ekscelencije, uvaženi predstavnici Sabora i Vlade Republike Hrvatske, dame i gospodo, želim vam dobar dan, lijepo vas pozdravljam i zahvaljujem na vašem odzivu na današnju svečanost kojom obilježavamo 20. godišnjicu uvođenja kune.

Nacionalna valuta, osobito kad se uvodi tijekom rata, nedugo nakon državnog osamostaljenja, osobit je izraz nacionalne suverenosti. Kuna nije prva hrvatska valuta nakon državnog osamostaljenja. Prva, privremena, bio je hrvatski dinar, koji je zamijenio jugoslavenski dinar, no njega nije izdavala središnja banka, već Ministarstvo financija.

Uvođenje kune kao novčane jedinice Republike Hrvatske te zamjena hrvatskog dinara tijekom rata bio je veliki logistički pothvat čije provođenje je trebalo osigurati nesmetano odvijanje platnog prometa u zemlji, i dodatno, predvidjeti i isključiti sve vrste rizike koji se mogu pojaviti u gotovinskim operacijama najvećeg obujma. Uzimajući u obzir vrijeme i okolnosti u kojima je izvršeno uvođenje kune, kao i činjenicu da je zamjena novca izuzetno važan događaj za svaku državu i njezin monetarni sustav, može se ustvrditi da je to bio jedan od najsloženijih projekata Hrvatske narodne banke, u čijoj realizaciji je sudjelovao velik broj zaposlenika HNB-a, te isto tako brojne institucije i pojedinci izvan središnje banke.

Projekt zamjene privremene novčane jedinice hrvatskog dinara novom novčanom jedinicom kunom uključivao je niz aktivnosti koje bi se mogle svrstati u dvije kategorije. Prvu kategoriju aktivnosti koja se odnosila na pripremu koncepta uvođenja kune provodila je Komisija za pripremu prijedloga monetarnog osamostaljivanja Republike Hrvatske, imenovana odlukom predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana u kolovožu 1991. Predsjednik komisije bio je dr. Marijan Hanžeković, a u radu Komisije sudjelovali su predstavnici Hrvatske narodne banke predvođeni tadašnjim guvernerom dr. Antom Čičin-Šainom, te uvaženi stručnjaci iz raznih područja i predstavnici Vlade i Sabora.

Hrvatska narodna banka pružala je tehničku podršku u pripremi nacрта rješenja. Tadašnji direktor Direkcije trezora Nikola Raguž sudjelovao je u radu Komisije kojoj je

redovito prezentirao pojedine nacрте rješenja iz kojih posebno izdvajamo tehnička obilježja nove novčane jedinice. Ona su trebala osigurati lakoću upotrebe za građane (raspoznavanje apoenā, vidljive oznake nominala, izbor zaštitnih obilježja u svrhu brze i jednostavne provjere autentičnosti i sl.), primjenu najsuvremenijih dostignućā u izradi koja će ujedno udovoljiti zahtjevnim potrebama u radu s novčanicama na svim punktovima (posebna svojstva u koja ulaze kakvoća papira, vrsta tiska, odabir boja, identifikacijske oznake, bitno različito lice i naličje, specijalna zaštitna obilježja itd.) i o sprječavati ili otežati moguće krivotvorenje.

Druga kategorija aktivnosti odnosila se na fizičku pripremu uvođenja kune i zamjenu hrvatskog dinara, za što je bila zadužena Direkcije trezora.

Ove aktivnosti uključivale su dopremu i prihvāt novoizrađenih količina novčanica i kovanog novca, distribuciju u podružnice tadašnjeg Zavoda za platni promet, te, u kasnijoj fazi, preuzimanje i uništavanje zamijenjenih novčanica hrvatskog dinara.

Uvođenje kune pripremano je više od dvije godine. Intenzivne pripreme za cjelokupni projekt započele su koncem ožujka 1992. godine, kad je Komisija utvrdila okvirne uvjete za izradu novčanica i kovanog novca, čime su se stvorili preduvjeti za provođenje natječaja za izradu nacрта rješenja za izgled novčanica i kovanog novca. Pozivni natječaj za novčanice otvoren je u travnju 1992., a do konca listopada izvršen je postupak odabira likovnog rješenja. U sljedećih šest mjeseci definirana su sva bitna obilježja novčanica tako da je u ožujku 1993. proveden međunarodni natječaj za tiskanje novčanica kuna, te je koncem istog mjeseca zaključen s tiskarom Giesecke & Devrient iz Münchena ugovor o tiskanju i isporuci novčanica kuna. U ožujku 1993. otvoren je i pozivni natječaj za izradu likovnog rješenja za kovani novac, a istovremeno su započete i pripreme za ustroj kovnice novca u Zagrebu. Kovnica novca krenula je s pokusnom proizvodnjom u listopadu 1993. godine, a 14. siječnja 1994. službeno je započela s otkovom kovanog novca kuna i lipa.

Izrada novčanica kuna obavljena je u izrazito kratkom roku od nepunih devet mjeseci. Uzimajući u obzir visoku kvalitetu novčanica, te rok u kojem su novčanice izrađene (uobičajeni rokovi od 18 do 26 mjeseci), može se ustvrditi da je vrlo zahtjevan posao pripreme uvođenja kune bio uspješno priveden kraju.

Što se pak rukovanja novcem tiče, uzimajući u obzir sve radnje koje su provedene prilikom preuzimanja, istovara, utovara i pohrane novčanica i kovanog novca zaposlenici Direkcije trezora u pripremnom razdoblju od pet mjeseci rukovali su novčanicama i kovanim novcem ukupne vrijednosti od 92,7 mlrd kuna, u ukupnoj količini od 621,6 mil. komada i ukupnoj težini od 1.191 tone.

Naravno, u istom tom razdoblju pripreme za uvođenje kune, trebalo je uredno odrađivati i obvezu podmirivanja optjecaja u novčanicama hrvatskog dinara. Nakon uvođenja kune, u razdoblju lipanj – prosinac 1994. uslijedio je drugi dio opsežnog posla koji se odnosio na preuzimanje i uništavanje novčanica hrvatskog dinara, gdje smo preuzeli i na pet lokacija u zemlji poništili ukupno 277,9 mil. komada novčanica ukupne težine 192 tone.

Onaj tko radi s gotovim novcem, osobito ako su u pitanju operacije ovako velikog obujma, uvijek će podvući i naglasiti, kao što i mi to činimo ovog puta, da su sve te operacije odrađene besprijekorno i da sa sigurnosnog aspekta nije bilo nikakvih propusta, niti je došlo do bilo kakvih zloupotreba. Sve to u vrijeme kad je trajao rat, zemlja nije bila cijela, a dijelovi su bili prometno (polu)izolirani. U cijelu operaciju bili su uključeni mnogi djelatnici HNB-a, na čelu s tadašnjim guvernerom dr. Perom Jurkovićem, a viceguverner Dragutin Zaninović bio je izravno nadležan za cjelokupnu operaciju u fazi provođenja. Isto tako u nju su bili uključeni i mnogi izvan HNB-a. Možda ovom prilikom da spomenemo, riskirajući da činimo nepravdu drugima, samo akademika Dalibora Brozovića, vrsnog stručnjaka i poznavatelja novčarstva, kao i suradnju s dizajnerima i autorima likovnog rješenja za novčanice akademikom Miroslavom Šutejem i dr. Vilkom Žiljakom, autorom likovnog rješenja za kovani novac akademskim kiparom Kuzmom Kovačićem, te prvim direktorom kovnice dr. Đurom Črnjakom.

Kako smo došli do izgleda kune? Likovna rješenja za novčanice i kovani novac odabrana su na temelju pozivnog natječaja u kojem su sudjelovali vodeći hrvatski dizajneri, slikari i kipari. Natječaj je provela Komisija za pripremu prijedloga monetarnog osamostaljivanja Republike Hrvatske tijekom 1992. i 1993. godine. Komisija je kao podlogu natječaja za novčanice odabrala motive koji su prikazivali portrete velikana iz hrvatske povijesti na licu novčanica, a panoramu ili karakterističan detalj nekog hrvatskog grada na naličju, s tim da se nastojalo povezati likove na licu s gradovima na naličju. Osam izabranih gradova tvore dva četverokuta, U jednom četverokutu četiri grada obilježavaju krajnje točke Republike Hrvatske: sjeverozapad (Varaždin), jugozapad (Pula), sjeveroistok (Vukovar) i jugoistok (Dubrovnik), dok se s njim križa drugi četverokut što ga tvore četiri naša najveća grada: Rijeka, Osijek, Split i Zagreb.

Treba reći da se već u vrijeme odabira motiva pojavio prigovor da na novčanicama nema portreta niti jedne žene. I o tome je Komisija raspravljala, no, prevladao je odabir koji je poznat. Međutim, kasnije, svjesna opravdanosti prigovora, Hrvatska narodna banka je pokrenula izradu serije srebrnog kovanog novca pod nazivom "Znamenite Hrvaticе", želeći na taj način istaknuti značajan doprinos žena u hrvatskoj povijesti. Do sada su u sklopu te serije izdana tri primjerka srebrnog kovanog novca posvećena Ivani Brlić-Mažuranić, Katarini Zrinski i Slavi Raškaj.

Iako na prvi pogled iste, novčanice kune su se s vremenom mijenjale. Nova izdanja novčanica koja danas imate u novčaniku rezultat su tehničkog unapređenja zaštite novčanica od krivotvorenja, posebno u području skeniranja i kompjutorskog ispisa. Od uvođenja kune, u optjecaj je svake godine uvrštavan redovni optjecajni kovani novac s tekućom godinom izdanja. Imali smo i dodatnih dvanaest izdanja prigodnog optjecajnog kovanog novca, od kojih posebno izdvajamo kovani novac od 25 kuna kao tehnološku inovaciju (dvodijelna kovanica dvanaesterokutnog oblika). Ta je kovanica izdana u jedanaest različitih izdanja, uz veliku potražnju.

Iz programa prigodnog kovanog novca i numizmatičkih kompleta izdano je od svibnja 1994. do svibnja 2014. ukupno 37 različitih izdanja zlatnog i srebrnog kovanog novca, kao i 25 različitih numizmatičkih kompleta kovanog novca.

Redovni optjecajni kovani novac i prigodna izdanja kovanog novca kao i novčanice, dobivaju mnoge pohvale, posebno u specijalističkim krugovima, kao primjer uspješnog dizajna i vrhunske izrade, što pridonosi uspješnom predstavljanju kako središnje banke tako i zemlje u cjelini.

Par riječi o budućnosti kune. Kuna je, kako smo rekli, kao nacionalna valuta uvedena još tijekom rata, no tek pošto su se za to stekli uvjeti. A ti uvjeti su podrazumijevali makroekonomsku stabilnost. Uvoditi valutu koju bi od početka pratila sudbina jugoslavenskog, pa zatim hrvatskog dinara, sudbina slabe valute koja sve manje vrijedi i koja zbog toga ne može obnašati niti jednu od temeljnih funkcija novca, ne bi bilo dobro. Kuna je uvedena nakon provedbe stabilizacijskog programa iz 1993. godine, odnosno tek nakon što je eliminirana inflacija i stabiliziran tečaj. To je od početka omogućilo da kuna bude stabilna valuta i da preuzme značajan dio funkcija novca koje njeni prethodnici nisu imali. Tečaj kune nikada nije fiksiran, no, za razliku od jugoslavenskog i hrvatskog dinara, kretao se u ograničenom rasponu od 15.8 posto promjene vrijednosti u odnosu na euro, čime je dopuštena prilagodba tečaja - petnaest posto fluktuacijskog raspona je znatno više nego nula - i ostavljen dvostrani rizik kretanja tečaja, koji je važan u trgovini na deviznom tržištu i poimanju tečajnog rizika od strane sudionika na tom tržištu, no, u isto vrijeme, sačuvana je stabilnost, odnosno vrijednost domaće valute.

Zahvaljujući stabilnosti inflacije i tečaja, kuna je u većoj mjeri od svojih prethodnika, jugoslavenskog i hrvatskog dinara, uspjela ostvariti temeljne funkcije novca, mjere vrijednosti, sredstva razmjene i pohrane vrijednosti. Prije uvođenja kune, jugoslavenski i hrvatski dinar nisu dominantno služili niti kao sredstvo pohrane vrijednosti, niti kao mjera vrijednosti, a u velikoj mjeri niti kao sredstvo razmjene. Umjesto domaćeg novca, tu je ulogu imala njemačka marka. Zašto? Ukratko rečeno, zbog loše ukupne ekonomske i monetarne politike, koja je monetarnim financiranjem deficita i

deprecijacijom vrijednosti domaće valute, pod parolom pomaganja državi da se lakše financira i poduzećima da budu konkurentnija, obezvrjeđivala vrijednost nacionalne valute i time uništila povjerenje u nju. Do te mjere da ga ni danas, kad se radi o funkciji pohrane vrijednosti novca, nije moguće u potpunosti uspostaviti. Napose zato jer se građane često neodgovorno plaši pozivima na devalvaciju. Ne razumijevajući da se samim time ona čini manje mogućom. Kuna danas, zahvaljujući 20 godina stabilnosti, ima gotovo u potpunosti funkciju sredstva razmjene, u najvećoj mjeri mjere vrijednosti, no i dalje ima ograničenu funkciju pohrane vrijednosti. I dalje je, naime, najveći dio štednje u eurima. Greške služe da se nešto iz njih nauči. Monetarna politika u desetljećima prije uvođenja kune, koja se temeljila na monetiziranju fiskalnog deficita i takozvanim 'kompetitivnim devalvacijama', niti je dovela do stabilne fiskalne situacije niti do konkurentne ekonomije. Sve što je uspjela učiniti bilo je uništavanje povjerenja u domaći novac. Nasuprot tome, one europske zemlje koje su se držale politike čvrstog budžetskog ograničenja s jedne i stabilne valute s druge strane, postigle su znatno bolje ekonomske rezultate od zemalja koje su se oslanjale na monetarno financiranje deficita i devalvacije. To nas, dakle, uči i naša i europska povijest. Takva politika, međutim, zahtijeva i odgovarajuće institucije i dobre strukturne politike i fiskalnu disciplinu. Za to mnoge zemlje, uključujući našu, nisu bile spremne i zbog toga imaju gospodarske probleme.

Kako su se kune stvarale? Kune su se u Hrvatskoj primarno kreirale na način takozvanog kvazi valutnog odbora, intervencijama na deviznom tržištu, odnosno otkupom deviza, a za sterilizaciju viška likvidnosti koristila se primarno stopa obvezne pričuve. Zbog toga je i sterilizacija bila jeftinija, a središnja banka je ostvarivala dobit, odnosno transferi dobiti središnje banke u proračun bili su veći. Koristili su se i drugi instrumenti kreiranja i sterilizacije likvidnosti, no u puno manjoj mjeri. Iza svake kune ponude novca u Hrvatskoj postoji deviza u međunarodnim rezervama Hrvatske narodne banke, sigurno i likvidno investirana u najkvalitetniju imovinu. To predstavlja stabilan kamen temeljac tečajne politike – visoku pokrivenost ponude novca i primarnog novca deviznim rezervama. To je kamen koji ne bi bilo mudro potkopavati, da se ne bi srušilo sve što stoji na njemu.

Zamislimo, na trenutak, da nam tešku sliku hrvatskog gospodarstva na zidu drže četiri vijka. Fiskalni, monetarni, strukturni i institucionalni. Pretpostavimo da dobro drži samo jedan, a tri su više ili manje labava. Gdje treba učvršćivati da se slika ne sruši? Svaki dobar majstor bi trebao znati da ako krenemo vidati jedini vijak koji još čvrsto drži, umjesto ostala tri, moglo bi se lako dogoditi ili da i taj rašarafimo ili da pukne, uz jasne posljedice. Mnogi bi, unatoč tome, najradije šarafili po ovom zašarafljenom, a nekako im se baš i neda po ostala tri.

A upravo o tome što ćemo učiniti s ostala tri vijka ovisi hoćemo li za deset godina slaviti 30. godišnjicu kune ili ne. Budemo li ih zavidali, rekao bih da nećemo, a ne budemo li, ih zavidali hoćemo. Za razliku od nekih drugih stvari u životu, u ovom slučaju veća obljetnica bi mogla označavati neuspjeh, a ne uspjeh. Naravno, pretpostavka je da će eurozona za deset godina biti i dalje tu, kompletnija i time jača.

Hoćemo li uspjeti izgraditi efikasne institucije, voditi politiku ciklički uravnoteženog proračuna i stvoriti povoljnu ulagačku klimu, sa što manje birokratskih zapreka, pravnih nesigurnosti, nepotrebnih propisa, sa što manje (kvazi)monopola na području tržišta roba i usluga, s dobro obrazovanom radnom snagom, da ne nabrajam sve strukturne reforme koje su potrebne, najviše ovisi o spremnosti društva na reforme, odnosno o političkoj ekonomiji. A ona nije laka u društvu s niskom zaposlenošću, koje ubrzano stari.

No, to je nešto o čemu ne bih danas, u ovom svečarskom trenutku, kad slavimo jedan istinski uspješan projekt – 20 godina nacionalne valute kune. Zaključio bih da stvarno možemo biti ponosni na ono što smo s nacionalnom valutom postigli, ali isto tako da moramo biti s jedne strane ambiciozni, a s druge oprezniji, da to i sačuvamo.

Hvala!